

LES REVOLTES AGRÀRIES FRANCESES DE LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVII. UNA TEORITZACIÓ.

per Valentí Gual Vilà

“Lorsque le feu a pris dans une ferme, lorsque des loups affamés sortent de la forêt, lorsqu’une troupe de brigands a été aperçue aux environs, tous les gens d’un terroir, d’un hameau, d’un village, d’une juridiction, d’un pays vont se rassembler, prendre les armes et attaquer cet ennemi qui leur survient”

(Bercé, Y. M.: *Croquants et Nu-pieds*, pàg. 47)

INTRODUCCIÓ

L’objectiu del present article és presentar un marc teòric en el qual sigui possible d’inscriure les grans revoltes agràries de la primera meitat del segle XVII francès: “croquants” i “nu-pieds”. Per aconseguir-ho, en primer lloc oferirem el marc històric i conceptual que ens ha d’ajudar a entendre-les i situar-les. Després analitzarem el paper de la comunitat pagesa, element essencial de l’estructura social d’Antic Règim. Això ens permetrà d’oferir una tipologia de les revoltes i de descriure, molt sumàriament, les dues citades suara. Detallarem quina era la participació que hi tenien els diversos grups socials, assenyalarem el procés de la revolta i acabarem centrant els punts principals del debat historiogràfic des del 1948 ençà.

EL MARC HISTÒRIC: LA CRISI SOCIAL DE LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVII

Al llarg del segle XVII es va produir una important crisi social, accentuada a mitjan segle. La formulació del marc històric en què van tenir lloc les revoltes ha tingut diversos elements interpretatius. Per a II. R. Trevor Roper, la crisi general era identificable amb una “revolució general” avalada per la coincidència cronològica i per la crisi social europea de mitjan centúria. La crisi s’hauria gestat des del 1620 i hauria

sortit a la llum clarament des de 1640. La causa fonamental cal buscar-la en l'excessiu cost de manteniment de l'aparell de l'Estat, generador d'un enfrontament entre la Cort i el país. Així, l'element fonamental de les revoltes fou la lluita contra l'expansió de la burocràcia i les malversacions de les Corts.

La visió de H. R. Trevor Roper és unitària i anul·la les diferències entre els diferents conflictes. Per aqueixos motius, no va tenir èxit i cal considerar altres interpretacions. Segons B. Porchnev i R. Villari, la crisi respon a un conflicte de classe originat per la mutació del sistema feudal en l'època de transició al capitalisme. A parer de R. Mousnier, la crisi social resta inscrita en el marc del desenvolupament de l'absolutisme, quan la monarquia usa la burgesia per contrarestar el paper de la noblesa. Per la seva part, altres autors han posat l'accent en el fet que factors com la pressió fiscal, la creació d'un exèrcit permanent i els allotjaments reportaren canvis per a la societat. Tot plegat, apunten que l'augment del poder de l'Estat, quan la construcció de l'absolutisme, anà aparellat d'un gran impacte social, generador de conflictes i revoltes.

EL MARC CONCEPTUAL

A l'hora de deixar clar el marc conceptual, s'imposa distingir entre revolució i rebel·lió i revolta. S'entén per revolució l'aixecament que busca la ruptura radical amb la situació vigent, ja sigui des del punt de vista polític, econòmic o social. Serien exemples la revolució anglesa, la guerra dels Països Baixos, els aspectes polítics de la Guerra dels Segadors, la independència de Portugal o la Fronda francesa.

L'intenció final de la rebel·lió i la revolta seria, en canvi, la reforma, el canvi relatiu en l'economia, la societat o la política. De fet, es tractaria més d'una lluita contra els abusos del sistema que no pas contra ell. Això explicaria la preservació de la monarquia quan, en canvi, els atacs són dirigits contra el seu govern i la seva fiscalitat.

Convé de recordar que Forster i Greene fan distinció entre cinc categories de moviments: les grans revolucions nacionals (Països Baixos, Gran Bretanya); les revoltes nacionals que poden passar a ser revolucions (Catalunya i la Fronda); la rebel·lió regional, amb poques possibilitats de passar a ser revolució (Pugatxov); el cop d'estat secessionista (Portugal) i les "jacqueries" urbanes.

Hi podríem afegir, encara, la figura de l'avalot: l'esclat violent, sobtat i espontani, de curta duració. De fet, hi ha una frontera molt tènue entre l'avalot d'un dia i la revolta avortada. No falta qui considera l'avalot com una institució.

En relació amb els moviments populars, han estat establertes distincions entre revolta urbana i revolta rural. De fet, les causes -males collites, tributació i allotjaments- i els objectius -retorn als costums, supressió dels aparells de govern, oposició a l'absolutisme-, àdhuc el substrat ideològic -la creença en un "Déu dels pobres"- poden ser coincidents, encara que el paper dels grups dominants acostuma a ser diferent. En els moviments urbans, la noblesa participa en la repressió. Altrament, en els rurals pot prendre part en la revolta, més encara si aqueixa té la fiscalitat reial com a front d'oposició. Pel que fa a la burgesia, les positures que adopta en els moviments urbans no són massa clares, però en els rurals se sent amenaçada, en ser propietària de terres.

Quant al concepte de revolta agrària, emprat en aqueix treball en preferència al de revolta pagesa, convé considerar que els moviments es produeixen al camp, i impliquen no només pagesos, ans també artesans, comerciants i altres membres del poble que pertanyen al món rural, tant per ocupació com per residència. D'ací l'escaiença del terme.

LA COMUNITAT PAGESA

Tot i la precisió anterior, en la formulació de la revolta hi té un paper clau la comunitat pagesa. Ha estat magistralment descrita per Y. M. Bercé com a unitat essencial d'hàbitat, de pràctica religiosa, d'exercici de justícia, d'autodefensa militar, de base fiscal -mitjancer obligat entre intendent i contribuent-. Aquests poders eren exercits com a resultat de les necessitats i solidaritats de la vida social. Amb un paper destacable al llarg del segle XVII, fou també la cèl.lula elemental de les lluites pageses.

La comunitat quedava vertebrada, també, a partir de diferents tipus de solidaritat: la primordial, la de supervivència, la derivada del sistema d'explotació del sòl i la fiscal. La primera, imposada per la inseguretad, es demostrava en i pel poder militar de la comunitat. La segona, resultant de la fragilitat i la incertesa de l'economia de subsistència, es manifestava en el control del mercat i tràfic de grans. El sistema d'explotació del sòl s'expressava en el règim de contractació agrària. Quant a la fiscalitat, hom reclamava el pagament d'impostos globals i no per càpita.

I, segons Bercé, a cada pràctica solidària corresponia un tipus de resistència col·lectiva que podem enquadrar dins una tipologia que hem d'entendre com a didàctica i no com a exclusiva i tancada. La revolta de la inseguretat era, sobretot, antiallotjaments. En marxa o, pitjor, en quarter d'hivern, la tropa arribava a casa del pagès i esdevenia una càrrega pesada i incontrolable. Els allotjaments tenien un triple efecte: econòmic, en liquidar les escasses reserves d'aliments i farratges; social, amb el descontrol i els abusos per part de la tropa; i demogràfic, amb increment de la il·legitimitat, possible difusió i transmissió de malalties contagioses i aparició de crisis mixtes.

La comunitat pagesa s'aixecava en armes contra un enemic estrany. Fou, aquest, un factor de primer ordre en els moviments populars rurals, sobretot durant la Guerra dels Trenta Anys -l'exemple típic és la Guerra dels Segadors-, encara que hi ha notables antecedents -la revolta "croquant" de 1593-1595, per exemple-.

De fet, el manteniment de la tropa i de la situació de guerra constituïen un mecanisme de pressió fiscal, sense necessitat que el govern formalitzés un nou tribut. Els amotinats exigien el compliment de la legalitat i refusaven la pràctica de l'allotjament. En ocasions, arribava a imposar-se l'ajust: el pagament de diners als caps militars a canvi que la milícia passés de llarg.

La revolta per la subsistència -"del blat", segons Bercé- venia determinada pel fet que les caresties provocaven la degradació econòmica de la comunitat, la qual s'hi veia abocada per un seguit de males collites. Hi havia la possibilitat que la penúria de grans actués com a precipitant de la revolta o, també, que la comunitat no acceptés l'exportació de forment cap a altres àrees deficitàries. Els mercaders encarregats de la comesa eren atacats i hom exigia preus raonables: la "taxation populaire".

De tota manera, a França, les grans crisis de carestia del segle XVII no motivaren revoltes populars, sinó centenars d'avalots dispersos per les províncies d'on es pretenia treure el gra. Segons Pérez Zagorin, la revolta és d'aquells que creuen que algú els vol fer morir de fam o condemnar-los-hi, no dels que en pateixen. Malgrat això, el gran aixecament "croquant" de 1593 coincideix amb una extensa crisi de subsistències causada per adversitats meteorològiques, i el nefast cicle agrícola de 1647-1653 ja en els condicionants de la Fronda.

Els drets consuetudinaris havien estat consagrats pel temps i esdevingut de compliment obligatori. La comunitat era la senyora dels costums. Els drets garantien petits profits indispensables per al manteniment del precari equilibri de les economies de subsistència. Els drets d'ús dictats per la comunitat eren sobretot el d'espigada -"glanage"-, tala de bosc petit -"affouage"- i lliure pastura en terres vacants. A la vegada, la comunitat dictava la rotació de conreus i establia els guarets. Segons Bercé, les violències col·lectives motivades per la defensa dels drets d'ús van ser més freqüents al segle XVIII que no pas al XVII.

Les revoltes antifiscals foren les més nombroses, a França, durant el segle XVII. La duresa dels impostos resultà la causa immediata més poderosa en la gènesi de les revoltes. El sistema fiscal francès era compost dels recursos ordinaris -patrimoni reial, drets senyorialis del Rei i drets de regalia- i dels recursos extraordinaris via impostos, sempre més importants que els primers -el 1514, els multiplicaven per quinze-.

Quant als tipus d'impostos hi havia els directes -la "taille"- i els indirectes -la gabela sobre el consum de la sal i els ajuts -"aides"- sobre consums i intercanvis. Cal recórrer mínimament el món fiscal francès modern.

Fixada pel Consell Reial, la "taille" designa el conjunt d'impostos estatals exigits individualment. Queia pesadament sobre la pagesia, car l'estament eclesiàstic, la noblesa i la majoria dels residents a ciutat no la satisfieien. Era repartida per unitat geogràfica decreixent, en el cas que ens ocupa, generalitat - elecció - parròquia - foc, i no eren establides quotes. L'impost, recaptat casa per casa i per parròquies, feia cap a la seu de l'elecció, on hi havia els "elus", i després passava als cobradors de finances de les generalitats. L'Estat donava una quantitat alçada i el cobrament era realitzat a través dels oficials de finances.

En els "pays d'élection", la major part de França, hi era vigent el sistema de "taille" personal i les exempcions es basaven en l'estat personal del propietari quan es cobrava l'impost. De manera que si les terres eren adquirides per grups exempts de tributació es reduïa el volum de les terres subjectes a pagament i, en canvi, s'incrementava la proporció de l'impost liquidable pels pagesos.

Als "pays d'états", és a dir, amb estats provincials -Bretanya, Llenguadoc i Provença- era cobrada la "taille" reial. Les terres eren

classificades segons l'estat del propietari i eren exemptes o contributives segons els cadastres -"compoix"- . Els estats provincials podien recaptar la talla i cedir-la després al Rei en forma de "don gratuit".

Segons Collins, el global de la "taille" minvà al llarg del segle XVII a causa de l'oposició pagesa i això va generar un important problema polític. Una possible solució per frenar la pagesia contestatària era la tristement cèlebre "dragonade", la instauració de tropes. Se suposava que els soldats cobraven via saqueig de la població civil, però això no evitava que l'Estat hagués de fer-se càrrec del desplaçament i les municions. I, més que res, la "dragonade" arruinava el país i comprometia la futura percepció d'impostos. Cal afegir, com recorda Meyer, que els nobles podien sortir en defensa dels "seus" pagesos i que, per tant, l'allotjament reforçava el paper del senyor: davant els abusos de la tropa, el noble i el castell eren un refugi per als pagesos i la fiscalitat senyorial passava a ser una contrapartida al servei prestat pel senyor.

El segon gran motiu de disminució de la "taille" és d'àmbit econòmic. Obeeix a tres factors: la necessària rebaixa del global en època de males collites -mai és segur de quant es cobrarà-; la ineludible negociació del global en els "pays d'états" i la inseguretats respecte quan serà a les arques de la Corona -els oficials retarden el pagament tant com poden, mentre fan servir els diners per als seus negocis i, àdhuc, per deixar-los a crèdit a la reialesa-.

Un altre punt molt important és el règim de responsabilitat col·lectiva davant l'impost, car si algú no pagava, el següent contribuent es veia directament afectat. Tot plegat, generà una sèrie d'elements repetitius: la institució representativa dels impostos era l'enemic públic; la creença que un impost, a voltes imaginari, amenaçava la comunitat i considerar que la càrrega fiscal no entraria en vigor si hom impedia la seva publicació i s'eliminaven els papers que la dictaven. En definitiva, l'impost reial encara no havia passat a integrar el quadre dels costums i només era acceptat en circumstàncies excepcionals. Altrament, el fisc senyorial, derivat del costum i secular, romaní incontestat.

Els impostos indirectes van tenir un gran paper en les revoltes populars urbanes. Així, ostenten diversa geografia, clientela d'amotinats i formes d'acció que els moviments contra els impostos directes. La violència, generalitzada, era duta a terme per bandes entrenades i jerarquitzades.

Recordem que el sistema de gestió dels impostos indirectes consistia en l'arrendament al millor postor en subhasta pública. L'arrendatari pagava una part de la suma en el moment de l'acte i la resta a terminis, fent-se càrrec dels inconvenients que poguessin sorgir i assumint les despeses de cobrament. L'Estat preferia els impostos indirectes als directes, car en rebia una quantitat fixa.

En general, la reacció contra els impostos, tant d'un tipus com d'un altre, es va expressar en una doble via: contra una nova detracció o un augment de les existents i contra l'Estat i el senyor que intervenia en la situació econòmica. La fiscalitat accentuava les diferències internes de la comunitat, l'empobria i feia considerar un greuge la presència de grups exempts. El grup tenia consciència de ser atacat per l'Estat i amb la defensa dels valors de la comunitat conferia a la lluita un valor tant o més subversiu que l'antifeudal. A més, la resposta antifiscal ha propiciat el terme "revoltes populars" en aglutinar els sectors socials desvalguts.

L'antifiscalitat va ser l'element dominant en la revolta del Quercy, el 1624, i encara més en la "croquant" de 1636-1637, en un moment de sobrecàrrega impositiva arran de la guerra contra els Habsburgs. També la lluita contra la fiscalitat reial és present en la revolta normanda dels "nupieds" -el 1639-, car la Corona proposà l'arrendament de la gabela de la sal en detriment de la producció i el consum directes.

L'Estat és el producte d'un grup social dominant, fruit d'una particular configuració de les relacions socials. Al segle XVII era tingut, segurament, com una instància abstracta i unimaginable, encarnada en la figura del Rei, amb unes funcions en curs d'expansió i àdhuc de creació. A més, de l'Estat procedien molts impostos i configurava l'absolutisme. Per tant, limitava els antics privilegis i costums, accentuava el procés de centralització i alentava una presència militar considerada excessiva.

L'administració francesa s'estructurava a partir d'un cos d'oficials amb atribucions judicials i administratives. Hi destacaven el canceller -custodi del segell, garant de la conformitat de les ordenances amb els costums i les lleis fonamentals del regne-, el conestable i els quatre secretaris de finances -secretaris d'estat, des de 1599-. El Consell Reial exercia les funcions jurídiques i polítiques.

En l'àmbit de la justícia, cal esmentar la vegueria -primera instància civil i criminal-, els batlles o senescals -un centenar per a tot el regne, membres de la noblesa local- i els parlaments -vuit, el 1554, amb caràcter

de tribunal superior de justícia i consells d'administració-. Des de 1552, hi havia tribunals intermitjos entre batllies i parlaments.

Sobresortia, també, l'intendent. Era un gran instrument d'enfortiment de l'autoritat monàrquica i feia present el Rei a la província. Disposava d'atribucions de justícia -presidia els tribunals, vigilava els oficials de la seva competència-, de policia -manteniment de l'ordre, problemes de subsistència, municipis- i hisenda -cuidava de la distribució i recaptació de la talla-.

Durant el segle XVII, a França, l'obtenció de càrrecs constituïa una obsessió. La Corona practicava la venda d'oficis a gran escala i, des del 1604, havien esdevingut hereditaris. La venalitat contribuï a la ineficàcia i incità la corrupció: el càrrec era una inversió i calia recuperar ràpidament els diners.

Les revoltes contra la desestructuració social no van ser tan freqüents com les anteriors, en l'època que centrem el treball. La recessió econòmica i l'endeutament pagès comportaven la concentració de la terra i la transformació dels petits propietaris en arrendataris o en jornalers. Per tant, s'obrien escletxes en el si de la comunitat i era possible que una part del grup es revoltés contra l'altre o no participés en el moviment general.

La pràctica totalitat de les revoltes agràries del segle XVII francès no ofereixen l'aspecte d'una lluita antisenyorial, amb l'excepció dels "bonnets-rouges" de Bretanya, el 1675. Fins i tot s'arriba a l'extrem que petits nobles figuraven com a líders dels exèrcits pagesos i que els grans senyors protegien els sublevats contra el fisc reial. Indubtablement, doncs, cal considerar el paper de les solidaritats verticals, així com la circumstància que l'enfrontament contra el senyor solia generar més processos judicials que no pas violència col·lectiva.

DESCRIPCIÓ DE LES REVOLTES DE "CROQUANTS" I "NU-PIEDS"

L'alçament pagès dels "croquants" va conèixer diverses èpoques. Cal buscar els precedents de les grans fites del segle XVII en el període 1593-1595, quan els autoanomenats "tard-avisés" (que consideraven que havien tingut massa paciència respecte als recaptadors d'impostos), reputats pels altres de "croquants" (pobres), del Llemosí i Perigord prengueren el camí de la revolta. Perseguien la gent d'armes que exigia impostos, sense

respectar les treves. La força de xoc eren pagesos, antics soldats, menestrals, petits burgesos i petits nobles. El moviment s'estengué per les valls dels Pirineus, pel Llenguadoc, per Normandia i per Bretanya. Els bàndols de les guerres de religió l'aprofitaren.

La “plataforma ideològica” era nítida: la guerra, els bandolers i els impostos havien arruïnat el poble. Hi havia ressentiment contra els que es beneficiaven de la guerra i esdevingué odi contra la ciutat, on vivien els qui cobraven impostos. També existí sentiment antinobiliari: amb la confusió de les guerres de religió, els senyors es retrobaren amb l'activitat que els era consubstancial i només acudien als feus per demanar impostos extraordinaris.

L'estiu de 1595, la revolta fou sufocada per soldats professionals i columnes de nobles a cavall. Després d'una primera repressió espectacular, el poder es mostrà clement i auspicià un ràpid retorn a la normalitat.

El 1624, al Quercy, els “croquants” tornaren a la lluita. S'oposaven a la unificació de les institucions fiscals del regne i a l'establiment d'oficines d'elecció que reemplaçessin els Estats Generals. Volien que fossin els Estats els encarregats d'administrar, votar i repartir els impostos.

La primavera del 1636, les “tailles” foren posades en qüestió per la sublevació dels pobles de l'àrea d'Angulema i Santonja. Els recaptadors d'impostos foren perseguits, alguns assassinats, i els sublevats pactaren amb el govern el canvi de tributs. La Corona optà pel cobrament forçat, fet que va radicalitzar la situació. El memorial de queixes, que havia d'arribar a Richelieu, s'expressava contra els impostos exagerats i nous, demanava càstig per als defraudadors, denunciava que el recaptat només beneficiava grups privilegiats innecessaris, reclamava el protagonisme dels Estats Generals i instava l'aturada de la centralització governamental.

Després que l'exèrcit reial esclafés la revolta, la primavera i l'estiu del 1637 rebrotà amb renovada força al Perigord. Aqueix ha estat considerat l'aixecament pagès més important de la història de França. El Perigord era una comarca pobre, molt feudalitzada, amb el bosc com a principal font de riquesa.

Sota la direcció d'un noble, la Mothe la Forest, pagesos de totes les condicions i menestrals pobres, empesos per les persistents males collites, la pesta, els estralls de la tropa i l'augment de la “taille”, es lliuraren a la reacció violenta. Es queixaven dels nous impostos -“desconeguts dels nostres pares”-, dels funcionaris d'hisenda, de les tropes.

La repressió fou duríssima i les peticions de clemència resultaren desateses. L'exèrcit reial destrossà els revoltats a La Sauvetat-du-Dropt, on més d'un miler de pagesos hi trobaren la mort.

Entre 1638 i 1645, al comtat de Pardiac, a la Gascunya, la pagesia impedí l'aplicació de les "tailles". En els moments de més esponera, es trobaren de sis a set mil homes a Mirande -juliol de 1639- i Plaisance -juny de 1642-. Quedaren impunes i, entre juny i octubre de 1643, saltà la revolta a Roergue. Petits nobles conduïren les companyies de revoltats.

L'altre gran aixecament és el dels "va-nu-pieds" o "nu-pieds". Sobre la procedència del nom, podem arribar a un acord de síntesi entre les diferents aportacions: els saliners d'Avranches anaven descalços o "peus-nus" perquè així ho exigia el seu treball; a més, el líder, no sabem si particular o general, era conegut per Jean Nupied.

L'alçament esclatà el juliol del 1639 a la comarca normanda d'interior d'Avranches. Normandia era la zona que més impostos satisfèia a la Corona francesa. Les causes, com de costum, foren múltiples: les males collites -crisi agrícola-, la crisi comercial i les pestes -període 1619 a 1639- comportaren un procés de despoblació i una minva de la base de contribuents; la soldadesca es lliurà a extorsionar la població civil; els impostos augmentaren i en foren creats de nous sobre la sal, un producte bàsic per a l'economia normanda.

Les noves imposicions no havien rebut el vist-i-plau dels Estats Generals i dimanaven del Rei. La Corona tenia el projecte d'estendre l'arrendament de les gabeles en detriment dels països de "quart bouillon", els quals disposaven del dret de consumir la sal marina obtinguda amb l'ebullició de les sorres salines de la platja de Mont-Saint-Michel. Es produí, a més, un refús a l'autoritat de París: la "pàtria" esmentada als documents no era altra que Normandia.

Treballadors de les salines, pagesos instigats per nobles i capellans -n'hi havia quatre al consell directiu del moviment-, aliats amb els grups més miserables de la ciutat, enquadraren l'"Armée de Souffrance" que, amb quatre mil homes, intentà aconseguir el control de diversos municipis. A finals de novembre del 1639, els sublevats foren desfets a Avranches. Hi deixaren 300 homes. La repressió posterior abundà el despoblament.

LA COMPOSICIÓ SOCIAL

S'escau, ara, d'analitzar la composició social dels revoltats. El paper predominant del camperolat resulta indiscutible. Pagesos de petit i mitjà estat i propietaris útils de terres sota control eminent senyorial eren els grups més freqüents, mentre que la pagesia pobra, també present, ni tenia la iniciativa ni marcava la trajectòria. La participació de pagesos benestants, respectats per la comunitat i amb estudis, era sovintejada. Podien arribar a ser líders del moviment i anteposaven els interessos col·lectius als particulars.

La noblesa podia arribar a ser dirigent de l'aixecament: el cas dels "croquants" és emblemàtic. La solidaritat local creà lligams paternalistes entre pagesos i senyors. La centralització i les excessives càrregues fiscals condicionaven el poder de la noblesa i, per això, actuava com a instigador i/o protector de la revolta agrària. Ara bé, també podia abandonar-la quan entrava en la fase radical o desviar-la dels seus objectius inicials, accentuant, per exemple, el caràcter antifiscal d'un aixecament inicialment antisenyorial.

El baix clergat rural es trobava en una situació parella a la dels feligresos. Per això, contribuïa i àdhuc alentava la revolta a través dels sermons i portava a terme una tasca de conscienciació i enfortiment del moviment, sota la màxima que la justícia de Déu estava del costat dels sublevats. Tot plegat, es trobava vinculat i lligat al destí de la comunitat pagesa, amb la qual, de fet, hi tenia sovint relacions de parentiu.

Menestrals de la comunitat pagesa, jornalers i alguns elements urbans compartien la situació del camperolat i coincidien amb els seus interessos. Altrament, la burgesia estava massa vinculada amb el règim feudal i absolutista com per poder col·laborar amb els moviments.

El paper de la dona en la revolta era primordial, com en totes les escenes d'emotivitat popular col·lectiva. La dona sumava al seu paper importantíssim en la hisenda domèstica el de ser la dipositària de la vida. Així, augmentar el nombre de fills o de braços era l'única forma de millorar la condició de vida de la família pagesa. Defensar els fills era sinònim de defensar la comunitat i enterrar la collita per pagar els impostos era entès com dur els fills a la mort.

EL PROCÉS DE LA REVOLTA

En tractar el procés de la revolta, parlarem del desenvolupament dels fets, les fases i la repressió. El rumor sobre la possibilitat d'un nou tribut era suficient per iniciar-la. Podia haver sorgit en fira o mercat -cas de Vire, en la revolta "nu-pied", el 1639-. Amb els ànims encesos, es duia a terme una acció puntual de resistència contra els soldats o els recaptadors d'impostos. La població, a toc de campana, s'anava afegint i l'església servia de lloc de reunió. Els incendis, els saquejos i l'execució de recaptadors constituïen una demostració de força, plasmació de la possibilitat de poder pressionar. Després eren escollits els òrgans rectors de la revolta, en defensa de la terra, mitjà alhora de vida i de pàtria, en contraposició a l'Estat. La ciutat podia ser objecte d'atac, car hi vivien arrendataris de tributs i senyors absentistes, o, contràriament, lloc d'ajut i de referència per als revoltats que veien ampliar el cos social del moviment amb l'afegit de grups urbans baixos i petits funcionaris.

Les fases solien arrencar amb l'intent d'establir una concòrdia dintre de la legalitat. Amb el fracàs del punt anterior, s'obria una fase radical i es podia arribar a la ruptura, encara que sempre hi havia cartes de negociació en reserva. Trencades aqueixes, l'exèrcit reial procedia a fer destrossa de les hosts pageses, com hem referit per als casos de la revolta "croquant" i "nu-pied".

Quant a la repressió, era habitual el perdó general, excepció dels líders que resultaven torturats, decapitats i exposats per a escarni públic. De tota manera, el perdó general s'aplicava més per la necessitat de seguir cobrant tributs que per convenciment. Una altra de les vies de repressió practicades era l'allotjament forçós, car la pagesia havia de fer grans aportacions econòmiques i es controlaven possibles revifades de la tensió. Amb tot i això, aqueixa no disminuïa, car l'ordre era restablert però la injustícia persistia.

EL DEBAT HISTORIOGRÀFIC

El debat historiogràfic sobre les revoltes agràries s'ha centrat en tres grans punts d'interès: classe i comunitat; el paper de l'absolutisme; i la importància de les revoltes agràries. Segons Lublinskaya, en el segle XVII francès, la comunitat pagesa indiferenciada comença a ser trencada per l'aparició de nous factors relacionats amb l'entrada en escena del

capitalisme. Mandrou hi afegí que el marc de la història local és l'idoni per constatar les expressions que confirmen una existència de xarxes de solidaritat interclassista en l'Antic Règim.

Hi abunda E. Serra, qui opina que la resposta a la distorsió que comportava el procés de formació de la monarquia absoluta era violenta perquè no s'havien produït les condicions històriques que permetrien de canalitzar l'oposició a través de la confrontació política. I que tan perillós és operar amb el concepte "poble" com una categoria sense esquerdes internes, com fer-ho amb el de classe com una acepció fora d'un sistema de relacions històriques. Per a L. Accati, el punt de referència del camperolat era la comunitat i no la classe social; a més, comunitat i classe eren categories diferents. L'heterogeneïtat social de les revoltes pageses s'explica perquè defensaven un model en el qual el poble i la comunitat eren valors essencials. Y. M. Bercé, per la seva part, apunta que la violència col·lectiva sorgeix com un medi natural de defensa i que la comunitat pagesa el que fa és intentar sobreviure a través del manteniment dels pilars bàsics de tradició i costum. Per a P. Zagorin, la revolta era la resposta d'una societat pertorbada pel creixement de l'absolutisme i les exaccions estatals.

A favor de l'existència d'un conflicte de classes en els aixecaments estudiats hi hauria l'evidència d'una confrontació interna, d'interessos contraposats, i la persistència de conflictes antisenyorials, així com la profundització de la diferenciació social interna. En pro del vigor de la consciència comunitària, trobaríem que són nombrosos els conflictes on preval la defensa de la comunitat per damunt dels interessos de classe, així com la participació social heterogènia en el moviment.

Des d'una òptica cronològica, durant el segle XVI les possibilitats de reivindicació col·lectiva són clares en aparèixer la renda més repartida que en etapes posteriors. Al segle XVII, ja hi ha diversos factors de disgregació de la comunitat: el pes de la fiscalitat, la concentració de la propietat, l'especialització de la producció i la monetarització de la renda. Al segle XVIII, la personalitat comunal es troba encara més desdibuixada davant l'avenç de l'individualisme agrari.

Per als historiadors marxistes, l'absolutisme serví els interessos del capital comercial -burgèsia- aliat amb la monarquia contra la noblesa. En la mateixa línia historiogràfica, Anderson va intentar superar el dogmatisme, tot i acabar considerant l'absolutisme "irreductiblement feudal".

Altrament, P. Zagorin defensa que el poder dels reis de l'Europa moderna va superar sempre el del capital i que la pretesa aliança burgesia-monarquia no fou tal.

Recordem, sumàriament, que els objectius de l'absolutisme eren la consolidació i expansió territorial, la centralització administrativa i la integració política. Per això, era necessari reduir els nobles, destruir la independència de l'Església, fer perdre o deteriorar el poder de les diferents corporacions i minar els particularismes de províncies, comtats i antics regnes.

En el tercer punt, era ineludible la topada amb la comunitat local. L'Estat reduïa els privilegis i atribucions de qualsevol altra entitat com a mitjà d'assoliment dels seus objectius. No endebades, les bases de l'absolutisme eren la monarquia de dret diví i la capacitat de legislar sense el consentiment dels súbdits.

Les revoltes agràries no resultaren sempre inútils, car ocasionalment aconseguiren la remissió dels impostos i, si més no, no pagar-los durant la revolta. La interpretació més contundent prové de Bercé: la guerra contra els Habsburgs va ser guanyada a les fronteres gràcies a la petita guerra a les províncies. La dura i pesada victòria i la posada en escena d'organitzacions centralitzadores amb futur van ser pagades amb el sacrifici d'una o dues generacions de pagesos.

RECORREGUT PER DIVERSES APORTACIONS SOBRE EL TEMA

El debat historiogràfic sobre els moviments populars de la primera meitat del segle XVII a França, deixant de banda la profusió de tractats anteriors a la Segona Guerra Mundial que havien fet al·lusió al tema, consultats per molts dels autors a què ens referirem, arrenca de l'obra de l'historiador soviètic Boris Porchnev, *Narodnie vosstania vo Francii pered Frondoi*, publicada el 1948, a Moscou, i gestada a inicis dels anys 40, amb més de mig segle a les seves espatlles.

La primera edició del llibre passà desapercebuda i no fou fins la traducció a l'alemany, *Die Volksaufstände in Frankreich vor der Fronde, 1623-1648* -Leipzig, 1954- que el treball sobre el fons Doubrovski de la Biblioteca Saltykow-Schedrin, de Leningrad, menat per Porchnev, aixecà un cert interès entre els historiadors francesos.

A partir de la consulta de les cartes adreçades al canceller Séguier per governadors, intendants i magistrats de les províncies franceses, Porchnev definí les característiques principals dels aixecaments populars esdevinguts entre la fi de les guerres de religió i la Fronda. Segons ell, eren moviments amb gran participació dels grups més miserables del camp i la ciutat, no eren antimonàrquics i anaven adreçats contra la classe dominant -la noblesa feudal-, els rics i tots els que es beneficiaven de la renda feudal directament -senyors- o indirecta -oficials reials-.

El fracàs dels aixecaments, segons Porchnev, fou causat per l'escàs desenvolupament de la classe obrera i la seva topada amb un front de classe -integrat per la noblesa, el clergat i la burgesia- amb el suport de l'estat monàrquic. La presa de partit de la burgesia hauria provocat el fracàs de la revolució popular.

L'argumentació de l'historiador soviètic quedava completada amb la descripció de França com un estat totalment dominat pel mode de producció feudal, amb un desenvolupament del capitalisme limitat a les ciutats, i socialment encapçalat per la noblesa. La finalitat de l'Estat era controlar les classes explotades en profit de nobles, eclesiàstics i burgesos. La venda de càrrecs havia allunyat la burgesia de la lluita contra el feudalisme, impregnant-la d'una mentalitat nobiliària.

El primer estudi que negà en profunditat la visió de Porchnev fou obra de Kosmann, en un llibre sobre la Fronda aparegut a Leyden el mateix any 1954. Quatre anys després, el 1958, Roland Mousnier publicava un article que contenia una ressenya crítica del treball de Porchnev. Es tracta de "Recherches sur les soulèvements populaires en France avant la Fronde", *Revue d'Histoire moderne et contemporaine*, volum II, pp. 81-106 -recopilat a *La plume, la faucille et le marteau*-.

En primer terme, Mousnier recordava que no totes les cartes adreçades a Séguier havien viatjat a Leningrad, car altres eren dipositades a la Biblioteca Nacional de París. A continuació, ressaltava que no totes les revoltes havien estat el resultat de l'actuació de miserables i que encara que no eren contràries a la monarquia, indiscutiblement algunes tenien origen en la protesta contra la fiscalitat -i fins i tot l'autoritat- reial.

A més, els senyors i els pagesos tenien interessos comuns que contribuïen a unir-los contra els agents reials, car el pes de l'impost reial degradava la situació del pagès i comprometia la recaptació de les rendes

i els arrendaments per part del senyor. I no només nobles i pagesos podien trobar-se en un terreny comú, ja que, ocasionalment, rebien suport de membres de la clerecia i de la burgesia, també propietaris de terres. Fins i tot, alguns oficials de justícia tractaven d'assegurar la impunitat dels sublevats.

La concepció que Porchnev havia defensat de la societat francesa de la primera meitat del segle XVII també era durament refusada per Mousnier. Per a ell, no era possible parlar de gran domini feudal quan molts pagesos eren jurídicament lliures, quasi propietaris i, a més, practicaven l'artesanat rural i participaven, així, d'una economia d'intercanvi.

Mousnier acabava de rebatre les tesis de Porchnev en defensar que la venda de càrrecs havia donat independència a la burgesia respecte de l'Estat, i no dependència. La monarquia havia sostingut incessants lluites contra la noblesa, però això no significava que l'Estat fos burgès, sinó que el rei havia instrumentalitzat la burgesia contra la noblesa, concedint-li part del poder polític i administratiu. Finalment, Mousnier atorgava major pes i operativitat a la divisió vertical de la societat que no pas a l'horitzontal.

La traducció francesa de l'obra de Porchnev apareixia el 1963, a París, amb el títol *Les soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*. Mousnier insistia en les tesis defensades a "Recherches...", de 1958, en el llibre *Fureurs paysannes*, publicat el 1967. Es reobria, doncs, una gran polèmica historiogràfica, fruit del gran abisme d'interpretació de les revoltes populars entre Porchnev i Mousnier.

L'abisme motivà, sens dubte, l'intent de clarificació menat per Robert Mandrou, el 1969: "Vingt ans après, ou une direction de recherches fécondes: les révoltes populaires en France au XVII siècle", a *Revue Historique*, CCXII, 1969, pp.29-40.

Mandrou feia una valoració de l'obra recent de Mousnier. Segons el seu parer, *Fureurs...* era una síntesi parcial, una temptativa inicial d'arribar a una explicació de conjunt. L'originalitat del llibre radicava en l'aspecte comparatiu entre les revoltes de la Xina, Rússia i França.

Per a Mandrou, la principal tesi del treball de Mousnier tenia imbricacions teològiques: la causa profunda de les revoltes havia de buscar-se, segons Mousnier, en el pecat original i en el refús a obeir els dictats divins. De tota manera, acceptava que també hi hagué revoltes contra la centralització estatal.

Els trets que definien les revoltes, a parer de Mousnier, eren els següents: ser aventures sense pensament polític, retrògrades i particularistes, no ser revolucionàries -car els pagesos eren analfabets i estaven mancats d'ideologia revolucionària-. La majoria dels aixecaments anaven contra l'estat absolutista i, a escala francesa, els únics trets comuns eren la fiscalitat reial i el particularisme provincial.

Mandrou afegia una sèrie de factors, alguns coincidents amb Mousnier. Els sublevats s'adreçaven contra el fisc reial, no contra el rei, autoritat llunyana i inaccessible. La rapidesa amb què pagesos i ciutadans prenen les armes traduïa l'emotivitat dels medis populars, la situació precària dels quals els feia molt sensibles a qualsevol amenaça.

Mandrou assenyalava el paper de les dones: actuaven abans que els homes, llençaven els primers crits de revolta i passaven a l'acció sense més deliberació. Havien conservat, tan bé com els homes, la tradició de revolta i sedició.

En el decurs de la revolta, el gest i l'acció primaven sobre el discurs. L'atac a béns i persones era regla general, cosa que podem entendre sense problema si considerem que el preu de la vida era menor que l'actual, en tots els grups socials, i que la violència passava a ser freqüentment l'únic mitjà d'acció plausible i possible. A la vegada, l'ús de la força exposava una reivindicació elemental: ser alguna cosa.

Les solidaritats eren complexes perquè el medi humà era divers. Al camp, la comunitat i la parròquia entraven en joc. Eren emprats els refugis tradicionals: el bosc, el castell, l'església fortificada. El toc de campana reunia la comunitat, que s'afanyava a la defensa contra l'enemic.

Cal considerar que el poble era víctima clara del sistema fiscal. I que era menyspreat, que vivia en la humiliació permanent, reduït al paper de convidat de pedra. Per això, la revolta popular era afirmació col·lectiva d'existència: prendre les armes i complicar l'existència a les autoritats equivalia a protestar contra el menyspreu.

Les revoltes eren salvatges perquè no existia consciència reformadora, ni programa social. En definitiva, la revolta posava en clar una reacció de defensa incorporada a una tradició multiseccular i deixava entreveure una consciència d'humiliació, traduïda en actes de violència sense racionalitat política.

El 1971, dos anys després de l'article de Mandrou, René Pillorget publicava *Les mouvements insurrectionnels de Provence entre 1596 et*

1715. Pillorget no es va fer escàpol a la temptació d'insistir en el debat Porchnev-Mousnier i, malgrat deixar clar que no buscava una solució intermitja, el treball i els resultats s'acosten més al segon autor que no pas al primer. De fet, Pillorget afirma que la tasca de Porchnev no pot ser considerada més que una síntesi, amb mínima aportació de documents originals i, a més, reduïts a un únic fons documental, compost majoritàriament per la consulta d'obres decimonòniques, tot dins de la defensa d'una tesi prèvia provocada per la ideologia política de l'autor.

Les característiques generals que obté dels aixecaments populars provençals del segle XVII passen per assenyalar el caràcter esporàdic, poc devastador, amb gran varietat de formes i de participació social, marcada influència de la conjuntura política i militar, amb predomini de les lluites entre faccions locals i del país contra el Rei fins el 1660 i amb continuïtat en el temps de les reaccions violentes de les comunitats contra elements exteriors, sobretot els agents estatals.

Per a Pillorget, no existí a Provença cap "guerra pagesa", el 90% del territori es veié lliure de problemes, la màxima concentració numèrica d'aixecaments es donà en l'etapa 1635-1660 -156- i foren més nombrosos en la Baixa que en l'Alta Provença i en les ciutats que en els pobles.

Pillorget no detecta cap mena d'estacionalitat. En tot cas, documenta més revoltes de subsistència en època de sembra de primavera que en els mesos de soldadura. Així, l'autor dóna més importància al ritme de les setmanes i al calendari litúrgic que al pas de les estacions. De fet, molts aldarulls tingueren lloc en diumenge i dies festius i quasi cap en Quaresma i Advent.

Els revoltats procedien de tots els sectors socials. El poble menut queda en la penombra i només es poden distingir algunes característiques, com ara sentir estima pel que considera "el bon dret", la justícia. Poc podem llegir referent a la pagesia, en aqueix apartat de l'obra de Pillorget.

Entre els factors que poden provocar la revolta, Pillorget tracta les crisis de subsistència, el protestantisme, els esdeveniments polítics cortesans, la conjuntura internacional i les seves conseqüències i la fiscalitat.

El paper que atorga al primer factor enumerat és mínim. No troba correspondència entre carestia de cereal panificable i revolta. Per a Pillorget, l'explicació rau en la situació marítima de Provença, que la preservava de la penúria per mitjà de la importació de forment.

El protestantisme només causà una dotzena d'aldarulls, encara que el nombre és important en relació amb l'escassa difusió de la disidència religiosa.

El tercer factor té un paper notable, sense arribar a la importància del quart, evident des de 1630 i especialment entre 1635 i 1660, quan les tropes i la fiscalitat directa i indirecta provoquen molts aixecaments. El procés es combina amb l'ofensiva absolutista, impregnada dels conceptes d'igualtat, soberania i llei universal. Entre 1635 i 1648, l'absolutisme progressa amb èxit, a pesar de les protestes.

De fet, la fiscalitat adquireix el caràcter de problema essencial en les relacions entre Rei i regne. No només per motius econòmics, sinó perquè atempta contra els antics lligams col·lectius. L'Estat volia reemplaçar un ordre d'origen reputat diví per un altre que avui ens pot semblar natural, però que per a molts homes del segle XVII era una creació humana sinònim de tirania. De manera que, a ulls dels coetanis, els representants de l'Estat actuaven contra les normes i els valors tradicionals de les comunitats.

En relació amb els models dels moviments, Pillorget tractava en primer terme el pànic, que podia ser marginal però també donar lloc a una protesta més general i derivar en una explosió d'hostilitat. En definitiva, la majoria de moviments volien obtenir la conservació de les normes consuetudinàries i, també, preservar els interessos més generals i legítims d'una comunitat, generalment admesos. Entre aqueixos, Pillorget destaca el catolicisme i la fidelitat al Rei i als privilegis provincials.

Els moviments que enfrontaven comunitat a enemic exterior eren més freqüents que els intracomunitaris. Pillorget identifica els adversaris amb els que personificaven el poder o les exigències de l'Estat. I afegeix que la major part són moviments polítics, no socials: entre 1596 i 1715, només documenta onze revoltes contra l'autoritat senyorial. Considera que contra els senyors s'hi anava per via de plet i no de violència. El paper de lluita política i no social queda accentuat pel fet que en els enfrontaments intracomunitaris no hi ha disputes entre rics i pobres, de possessors contra desposseïts.

Per a Pillorget, els pobles són petites unitats estables, separades unes d'altres i els que hi viuen formen un grup amb estatut, institucions i política autònoma. Existeix, doncs, una unitat administrativa i fiscal de base. Els homes estan units per lligams de parentiu o d'interdependència,

per raons de treball, de cohabitació, d'afecte, d'estima, d'adhesió, de consciència de pertànyer a una Església. És cert que hi ha disputes particulars, però encara hi ha més estima i cohesió. En definitiva, el poble és un grup d'existència.

Com a resultat de l'anterior, la societat provençal del segle XVII era de cossos, de grups socials fundats sobre la vida en comú. Durant aquella centúria, Provença dóna una imatge clara dels problemes que provoca el ràpid desenvolupament de l'Estat en una província marcada per una gran llibertat respecte del poder reial i una llarga tradició de gestió autònoma dels afers locals.

Pillorget destaca dos grans camps classificatoris dels moviments socials analitzats: els intracomunitaris i els extracomunitaris. Entre els primers, inclou la subdivisió de lluita entre els grups poderosos, entre el poble menut i els poderosos, entre grups d'acció i poderosos, i entre els grups d'acció. Entre els segons, subdivideix entre lluita contra el foraster, contra una antiga autoritat, o contra l'Estat i el soldat. En la darrera subdivisió, distingeix entre topada entre població civil i tropes, comunitat contra fiscalitat reial, contra justícia reial i moviment de xenofòbia.

De l'aportació de Luisa Accati, "Vive le Roi sans taille et sans gabelle: una discussione sulle rivolte contadine" (*Quaderni Storici*, núm. 21, 1972, pp. 1071-1103), sobresurt la identificació dels tres elements característics que l'autora creu localitzar en les revoltes rurals. El primer, assolir el respecte a un codi de drets tradicionals que definien un model de vida, a través d'un marcat refús a l'establiment de nous impostos i al lliure mercat i de la intervenció global de la comunitat local davant l'enemic exterior. En segon terme, el paper determinant de les dones, tant per iniciativa per participació. Finalment, la revolta fundada sobre l'igualitarisme originari de la comunitat local.

La següent aportació cronològica al tema de les revoltes agràries franceses del segle XVII és, al nostre albir, de gran talla. Es tracta del llibre, d'Yves-Marie Bercé, *Croquants et Nu-pieds. Les soulèvements populaires en France du XVIe au XIXe siècle* -París, 1974-. L'autora havia dedicat la tesi doctoral a la revolta dels "croquants", encara que de fet estava orientada a l'estudi de les revoltes pageses en bloc i a la llarga durada de les mentalitats populars.

Bercé consagrà les pàgines 45 a 118 del treball a establir una tipologia dels aixecaments populars del segle XVII. En bona mesura, ha estat la que

hem considerat més oportuna i elaborada i, per això, vertebrada la nostra aproximació a la teorització de les revoltes pageses de la primera meitat del segle XVII francès.

Bercé considera que la raó principal que permet definir el segle XVII francès com el de les revoltes és l'amenaça que planava sobre la cèl.lula institucional elemental: la comunitat. Aqueixa era unitat d'hàbitat, de pràctica religiosa, d'exercici de justícia, d'autodefensa militar, de base fiscal. En resultaven diversos tipus de solidaritat: la primordial, imposada per la inseguretat; la de supervivència; la dels sistemes d'explotació de la terra; la solidaritat fiscal.

A cada forma de defensa de la comunitat, en corresponia una altra de violència col·lectiva. Una legítima resistència, però sedició per al poder, en forma de revolta de la inseguretat (contra les tropes i els estrangers perillosos), del blat (de subsistència), de defensa dels drets consuetudinaris, contra els impostos.

L'autora insisteix en el paper principal de la dona, en les fases de la revolta, en el lloc que ocupen el senyor i l'Estat, i atorga un paper més destacat a la resposta comunitària contra l'acció absolutista de l'Estat que no a la lluita contra el feudal.

Bercé dóna una gran importància a les revoltes pageses i apunta, recordem, que els fruits principals de la política de Lluís XIII i Lluís XIV -la victòria contra els Àustries i el centralisme- foren pagats amb el preu del sacrifici d'una o dues generacions pageses.

Després de l'obra de Bercé, completada amb la més genèrica de *Révoltes et revolutions dans l'Europe moderne, XVIe XVIIe siècles* -París, 1980-, mereix una menció especial el treball *Révoltes populaires en Occitanie. Moyen Age et Ancien Régime*, obra de Daniel Borzeix, René Pautal i Jacques Serbat, editada a Treignac, el 1982.

En una breu introducció, els autors definien revolta popular i la identificaven amb la protagonitzada per les diverses categories de camperols, artesans, comerciants i món marginal. Diferenciaven entre incident, emoció i rebel·lió (espontània, limitada en el temps i circumscrita a una localitat, improvisada i desorganitzada) i sedició irevolta (també espontània, però de més d'un dia de durada i possible gran extensió geogràfica, sumada a una mínima organització, certa estructura militar i amb qüestionament del sistema feudal o absolutista).

L'obra conté una relació ordenada cronològicament de revoltes rurals i urbanes a Occitània, en nombre pròxim a 500. Sobresurten, al nostre entendre, dues conclusions: la major part de les revoltes populars del Regne de França durant l'Edat Moderna es concentren a Occitània, ara, en quasi cap s'hi pot identificar un sentiment vertebrador de pertinença a la "pàtria occitana", de reivindicació nacional, sinó més aviat el pes de la defensa de la comunitat local i les seves atribucions.

De fet, segons els autors, la majoria de les revoltes són localitzables a Occitània perquè les províncies de migjorn eren les que havien conegut administracions ducals o comtals sòlides, Estats Provincials senyors del repartiment dels impostos, privilegis representatius de la llibertat, àdhuc analfabetisme en grau extrem.

Per acabar, Borzeix, Pautal i Serbat insistien breument en el paper de les dones i de la festa en el desenvolupament de les revoltes i aportaven una cartografia tan interessant com pèssimament reproduïda.

El següent gran treball general fou el de Pérez Zagorin, *Revueltas y revoluciones en la Edad Moderna* -Madrid, 1985, en 2 vols.-. Es tracta, sens dubte, d'un notable intent de sistematització de les revoltes i les revolucions, que tindrem en compte en relació amb el tema que ens ocupa: la revolta agrària francesa.

Pérez Zagorin considera la comunitat local la institució amb la qual les vides de senyors i pagesos estaven més relacionades i destaca el paper essencial que tenia en l'administració de diversos afers: el manteniment de petits càrrecs, la conservació de l'església i la supervisió de normes, usos i costums. Apunta el fet que no era una democràcia, car estava controlada pels pagesos rics. La qualifica de fonament natural per a la protesta i la resistència de la comunitat contra qualsevol tipus d'intrusió.

Pérez Zagorin creu que la rebel·lió agrària pot ser identificada com l'expressió de desafiament més important per part del poble menut. Resulta difícil de conèixer els sentiments dels pagesos, car bona part de les descripcions que en tenim provenen d'autors no pagesos. Reputa la societat moderna de turbulenta, car l'ús de la violència era freqüent.

La geografia de les revoltes populars exposada per l'autor presenta alguns punts discutibles: considera que no hi ha a la península Ibèrica cap gran rebel·lió basada en el camp -ignorant, potser, la revolta dels "gorretes" catalans de 1687-1689- i que a Anglaterra només apareixen

al vèrtex d'algun moviment. Conclou que fou en el territori de la monarquia francesa on va tenir lloc la major incidència de les rebel·lions agràries.

Sobre les revoltes agràries franceses del segle XVII, exposa que cap va tenir una posició dominant. Les identifica amb una "sucesión dispersa de erupciones que en algunos casos pudieron ser originales, pero que eran esencialmente repetitivas en su carácter" (257). Per a l'autor, ni la revolta de 1636-1637 (segons Porchnev la més important de la història de França) no fou un alçament pagès, sinó una sèrie de manifestacions esporàdiques en diversos punts.

Per a Zagorin, la causa fonamental de la rebel·lió agrària, amb escasses excepcions, radicava en la construcció per part de la monarquia del seu poder absolut: centralització administrativa, atac contra les formes autònomes, decisió de supressió dels poders intermedis i exigències fiscals amb el suport de violents mitjans de recaptació. A tot això, cal sumar-hi la depressió conjuntural francesa que s'esdevé a partir de 1620, quan la pobresa creixent s'afegeix a l'excés de població i a les crisis de subsistències. Com a eix vertebrador, Zagorin remarca el predomini indiscutible del motiu antifiscal. La protesta contra els impostos era comuna a tot el poble menut, tant de la ciutat com del camp, per això es pot parlar de revoltes populars.

Recordem que Pillorget concedia gran importància a les motivacions polítiques, considerant que a Provença, durant el segle XVII, no eren documentables revoltes socials -enteses com a lluites entre pobres i rics-. Per a Zagorin, la massa es mobilitzava per una conjuntura adversa i no per la política, en la qual no participava. Així s'explica que les fluctuacions de les collites, que afectaven el preu dels grans i d'altres aliments, fossin determinants en l'aixecament "croquant" de 1590: la dècada final del segle XVI resultà pèssima, a causa de les adversitats meteorològiques a les que s'hi van sumar els excessos de l'exèrcit i la pressió fiscal. Semblantment, en la crisi de subsistència de 1647-1653, cal buscar les condicions d'aparició de la Fronda. A més, el pes de la fiscalitat tingué un paper determinant a França i a aqueix factor s'hi aplegà el terror a l'allotjament de soldats.

Les característiques tipològiques bàsiques assenyalades per Zagorin en relació amb la revolta agrària són la participació sòcio-econòmica pagesa, l'existència d'un espai geogràfic i polític restringit, uns objectius

que expressen les queixes i els desitjos de les comunitats pageses, mobilització i organització construïdes sobre estructures comunitàries i sobre l'ordre sòcio-econòmic agrari i una mentalitat rebel fonamentada i justificada pel costum, per la religió o per ambdós factors alhora.

Zagorin insisteix en què la revolta agrària (prefereix el terme al de revolta pagesa) podia reunir menestrals i altres membres del poble que, per ocupació i hàbitat, pertanyien al món rural i que influïa sobre la ciutat, en encendre revoltes paral·leles que podien combinar-se amb la inicial.

En la controvèrsia entre Porchnev i Mousnier, Zagorin es decanta pel segon: la solidaritat local creà lligams paternalistes entre pagesos i senyors. A més, les rendes senyoriales estaven legalitzades pel costum i les reials, no.

El 1986 apareixia *Le rivolte contadine in Europa. I grandi movimento che scuotono le campagne nell'epoca moderna* -Editori Reunited, Roma-, traduït tres anys després al castellà. L'autor, Oscar di Simplicio, centrava l'atenció en l'estudi de la resistència pagesa a les transformacions de la societat europea entre 1500 i 1800. Per a di Simplicio, les insurreccions rurals tractaven de restablir normes i valors del passat que havien estat violentats. Això generà aliances impensables i, per això, la lluita antisenyorial no fou la més estesa.

El pagès vivia i treballava en família i cada família es situava en el si d'un grup humà més ampli: la comunitat rural. Aqueixa era un conjunt de famílies veïnes que conreuaven un territori sotmès a regles d'ús col·lectiu, i també un conjunt d'actituds, de mentalitats i d'institucions que la cohesionaven, allunyant-la de les novetats. Goubert hi va veure l'ancestre de la majoria dels municipis i Blum remarcà el teixit d'obligacions financeres respecte a l'Estat, l'Església i els senyors.

Per injust que fos sentit, el règim senyorial garantia una certa protecció contra la inseguretat de l'època. D'aquí va extreure el senyor la seva força secular. En canvi, l'Estat tan sols coneixia la comunitat rural en qualitat de deutora d'impostos. L'entrellat social i econòmic del poble es veié amenaçat amb el sorgiment i l'organització de l'Estat modern: l'ampliació del mercat intern, el control de la distribució dels aliments, la protecció de l'aparell econòmic estatal amb l'ús de la força si calia, la necessitat d'afrontar els desordres interns, la uniformització i la racionalització del dret, la necessitat de dotar-se d'un aparell burocràtic per

satisfer les noves demandes i, sobretot, la guerra. La majoria dels recursos procedien de la terra i per construir un Estat calia recórrer als pagesos. La guerra significava, per a la comunitat, impostos i, per si no fos prou, allotjaments i lleves.

En el cas francès, el règim de “terrorisme fiscal” aplicable al període 1624-1645, té molt a veure amb el desenvolupament de les revoltes agràries més importants: “croquants” i “nu-pieds”. Amb la pujada al poder de Richelieu, neixen les institucions centralitzadores que constitueixen la marca del modern estat absolutista francès. La guerra contra els Habsburgs fa que la pressió fiscal tripliqui en pocs anys.

Sorgeixen, així, notables revoltes, de les quals en destaquen una sèrie de característiques generals: aparició en primavera i estiu i diversos mesos de durada, limitació a una província -quan s'estenen a altres era perquè se sumaven els efectius-, l'estructura i els valors de la comunitat servien de suport als moviments, la noblesa podia aparèixer en funció de dirigent -odia el fisc reial en veure-hi un competidor de l'explotació dels pagesos-.

Di Simplicio afegeix un altre factor de gran interès a examen. Les revoltes no poden ser considerades conseqüència de la misèria o de la fam -de l'estómac, en expressió de l'autor- sinó que són fets culturals, de defensa d'una identitat. Ara bé, definir una revolta contra la introducció d'un impost com una simple defensa de la tradició, i oblidar la de la supervivència, sembla massa pobre en significat.

Paga la pena consignar que recentment ha estat duta a terme una valoració general de la polèmica historiogràfica que ens ha ocupat, a la vegada que una certa reivindicació de l'obra de Porchnev. Bernard Vincent, en “La crisis política de la Monarquía francesa: las Frondas”, a *Manuscrits*, núm. 9, 1991, pp.247-260, ha insistit en què Mousnier ha tingut un paper molt rellevant en la historiografia francesa en ser el Titular de la Càtedra d'Història Moderna de la Sorbona i canalitzar els estudis, enfosquant els assoliments d'historiadors com Mandrou i, en canvi, creant una escola que funcionà com una “màquina de guerra”: el triple front integrat per Foisil -estudiosa dels “nu-pieds”-, Bercé i Pillorget, contra Porchnev.

L'enfrontament acabà amb la victòria dels adversaris de Porchnev i ningú, a França, reivindica les postures de l'historiador rus. Segons Vincent, tot i això, l'encert de Porchnev fou assenyalar la continuïtat de

les revoltes, tot i haver estudiat un quart de segle concret. I el de Bercé fou oferir-ne una tipologia. Vincent acaba insistint en factors coneguts: que són els nous impostos els que provoquen les ires del poble i les províncies allunyades de París, amb control estatal menys rígid i marcats particularismes, les que concentren més moviments. Aboga, finalment, per una més gran concreció de la participació popular en les revoltes que ha de permetre superar una visió massa general i opaca. Vincent creu que el debat entre Porchnev i Mousnier ha de ser oblidat i queja ha passat a la història. En definitiva, que cal buscar un nou enfocament.

BIBLIOGRAFIA:

Accati, Luisa: ““Vive le Roi sans taille et sans gabelle”: una discussione sulle rivolte contadine”, a *Quaderni Storici*, 21 (1972), pp. 1071-1103.

Accati, Luisa: “Comparativismo e lunga durata nello studio delle rivolte contadine”, a *Quaderni Storici*, 32 (1976), pp. 812-829.

Bercé, Yves-Marie: *Croquants et Nu-pieds. Les soulèvements paysans en France du XVIe au XIX siècle*. París. 1974.

Bercé, Yves-Marie: *Révoltes et révolutions dans l'Europe moderne, XVIe-XVIIe siècles*. París. 1980.

Blum, Jerome: *The End of the Old Order in Rural Europe*. Princeton. 1978.

Collins, J. B.: “Sur l'histoire fiscale du XVIIe siècle: les impôts directs en Champagne entre 1595 et 1635”, a *Annales*, XXIV (1979), pp. 325-347.

Collins, J.B.: *Fiscal limits of Absolutism: direct taxation in Early seventeenth century France*. Berkeley. 1988.

Dantí Riu, Jaume: *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*. Barcelona. 1990.

Dantí Riu, Jaume: *Las claves de la crisis del siglo XVII*. Barcelona. 1991.

Di Simplicio, Oscar: *Las revueltas campesinas en Europa*. Barcelona. 1989. (original italià de 1986).

Foisil, Madeleine: *La révolte des Nu-Pieds et les révoltes normandes de 1639*. París. 1970.

Forster, R. y J.P. Greene: “Introducción”, a Elliott, J.H. y otros: *Revoluciones y rebeliones de la Europa Moderna*. Madrid. 1975.

Lublinskaya, Alexandra Dimitrova: *La crisis del siglo XVII y la sociedad del absolutismo*. Barcelona. 1979.

Mandrou, Robert: “Vingt ans après, les révoltes populaires dans l’historiographie française du XVIIe siècle”, a *Revue Historique*, vol. 247 (1969), pp. 29-40.

Meyer, J.: *Colbert*. París. 1981.

Mousnier, Roland: *Furores campesinos*. Madrid. 1978. (original francès de 1967).

Pillorget, René: *Les mouvements insurrectionnels de Provence entre 1596 et 1715*. París. 1971.

Porchnev, Boris: *Los levantamientos populares en Francia en el siglo XVII*. Madrid. 1978. (original rus de 1948).

Trevor Aston: *Crisis en Europa, 1560-1660*. Madrid. 1983. (original anglès de 1965).

Villari, Rosario: *Rebeldes y reformadores del siglo XVI al XVIII*. Barcelona. 1981. (original italià de 1979).

Vincent, Bernard: “La crisis política de la Monarquía francesa: las Frondas”, a *Manuscrits*, 9 (1991), pp. 247-260.

Zagorin, Pérez: *Revueltas y revoluciones en la Edad Moderna*. 2 vols. Madrid. 1985.